

A felvidéki menekült magyar diákok magyarországi tanulmányai 1945–1949 között

CSABA KERESZTES
THE STUDIES OF THE REFUGEE HUNGARIAN STUDENTS
FROM THE UPPER HUNGARY BETWEEN 1945–1949

371(=511.141)(437.6)"1945/1949"
316.022(=511.141)(437.6):37"1945/1949"
371(439)"1945/1949"

Slovakia. Hungary. Refugee Students. Elementary School Students. Secondary School Students. University Students.

A második világháború végén az újonnan berendezkedő csehszlovák állam jogfosztó rendeletek sorával bénította meg az új Csehszlovákiához került magyarság életét. Ennek hatására – iskoláik bezárása miatt – a magyar gyermekek és fiatalok oktatása is lehetetlenné vált, és minden elemi szükséglet hiányzott a megfelelő szintű tanítás biztosításához.

Az 1944-től folyamatosan 1948-ig, de ezen belül is leginkább az 1945-ben és 1946-ban menekültek tízezrei lepték el a csehszlovák–magyar határt, köztük számos diákkorú fiatal.¹ A felvidéki magyarságot ezen kívül csehországi deportálás, majd lakosságcsere (kitelepítés) sújtotta, amelynek időszakában tovább romlottak a Csehszlovákiában maradt magyarok életfeltételei.²

A Magyarországra menekülni kényszerültek együttérző és odaadó fogadtatásban részesültek. A magyar hatóságok a határon fogadóállomásokat létesítettek, és a legszükségesebb dolgokkal is ellátták a teljesen kifosztott, gyakran gyenge ruházatban, elgyötörtén érkező embereket. Ideiglenes elhelyezésüket is legelőször a határ közelében fekvő településeken oldották meg. Az egyénenként vagy családotul érkező menekültek egy részét magánházaknál helyezték el, másik részét pedig különféle épületekből kialakított tömegszállásokon, úgynevezett átmeneti otthonokban telepítették le.³

Minden menekült, kiutasított vagy a határon egyszerűen csak „áttett” egy úgynevezett menekültigazolványt kapott a magyar hatóságoktól, amellyel a menekültségéhez kapcsolódó jogait érvényesíthette. Eleinte pénzbeli és egyéb segítséget folyósítottak számukra, majd minél előbb munkához, jövedelemhez igyekeztek juttatni őket, azonban beilleszkedésük a társadalomba hosszabb időt és jelentős odafigyelést igényelt.⁴

A felnőtt menekültek ügyei mellett, illetve attól nagyon hamar különválva, kiemelt figyelem és gondoskodás övezte a vagy családjuk körében, vagy igen gyakran egyedül érkező fiatalok, illetve ezen belül is még iskolás éveiket töltő személyek igen sajátos gondjait és problémáit.

Menekült fiatalok ebben az időszakban folyamatosan érkeztek, nagyon sokan 1946-ban, 1947 elején lépték át az új határt, azonban még 1948-ban sem volt ritka az újonnan érkező fiatal. 1946-ban kimutathatóan a csehországi deportálások elől szöktek el tömeges jelleggel.⁵

Időközben sokat változott a menekültügy kezelése is. A Szovjetunióhoz került kárpátaljai illetőségű személyeket már nagyon korán nem tekintették menekültnek. 1947-ben pedig a Délvidékről (Jugoszláviából) és Erdélyből (Romániából) menekültek jogait korlátozták olyan erőteljes mértékben, hogy gyakorlatilag nem számították menekültnek a már Magyarországon lévőket és a még érkezőket. A Csehszlovákiából átjöttek jogállása és ügyeik kezelése esetében azonban 1948–1949-ig nem történt változás.⁶

A diákok további magyarországi léte számos speciális kérdést vetett fel, de legfontosabbá természetesen iskolázásuk és tanulmányaik folytatásának biztosítása vált, amely a korabeli körülmények között azonban nem ment egyszerűen. Helyzetük ráadásul fokozott odafigyelést és intézkedési kötelezettséget igényelt. A menekült diákok új életének megszervezése is a magyar állami vezető szervekre hárult.

Legfőbb oktatásügyi hatóságként a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (a továbbiakban: VKM) vette a kezébe a szervezést.⁷ Már 1945 szeptemberében, az új iskolaév kezdetén előterjesztést nyújtott be a Minisztertanácshoz a diákok gondjainak megoldására. Az előterjesztés szerint: „A csehszlovákiai belpolitikai viszonyok következtében rendkívül súlyossá vált az ottani magyar főiskolai és középiskolai tanulók helyzete. A csehszlovák kormány nem tette lehetővé a magyar egyetemi és főiskolai hallgatók számára tanulmányaik folytatását, nem intézkedett a magyar nyelvű közép-, középfokú és elemi iskolák megnyitásáról, és egyre másra hozza kiutasító végzéseit a magyar családok ellen. A magyar nyelvű iskolák megnyitására előreláthatólag nem is kerül sor, s a kiutasítások száma sem csökken, inkább emelkedik a jövőben. Számítanunk kell tehát arra, hogy Csehszlovákiából igen nagy számú magyar anyanyelvű és nemzetiségű főiskolai hallgató és középiskolai tanuló jön át Magyarországra területére, részben önként, hogy tanulmányait itt folytathassa, részben pedig kényszerűségből, mert szüleit, illetőleg családját kiutasították. A becslések szerint kb. 300 egyetemi és főiskolai hallgató s mintegy 1000 középiskolai tanuló Magyarországra érkezésével kell számolnunk.”⁸ A VKM javaslatot tett a csehszlovák kormánnyal a helyzet enyhítését célzó tárgyalásokon túlmenően a már megérkezett menekültek segélyezésének biztosítására, az egyetemi és főiskolai hallgatók beosztására és további tanulmányaik, különböző díjaik ingyenessé tételére.⁹

A Minisztertanács az október 24-i ülésén az előterjesztést elfogadta, az igényelt ingyenességet biztosította. Emellett már ekkor megjelent a laktanyák kollégiummá alakításának szándéka. Mindezek után közel egy éven át megoldódott a menekült diákok iskoláztatásának biztosítása.¹⁰

Az akkori magyar államigazgatás érdemének tekinthető, hogy az átkerültek tanulmányainak folytatását minden körülmény között biztosítani tudták ezekben a sorsdöntő években. A tanulmányok „idővesztesség részbeni áthidalását” külön odafigyeléssel és számos felzárkóztatási program segítségével oldották meg, magánvizsgá-

kat is lehetővé tettek, valamint külön intézkedések születtek a menekültek iskolai felvételéről és beosztásukról.¹¹

A felvidéki diákok esetében a hátrányos helyzetük miatti figyelem és gondoskodás 1949-ig megmaradt. „A menekültek és a szomszéd országokból áttelepülők iskolaügyeinek rendezésében a legnagyobb méltányossággal kell eljárni. Biztosítanunk kell, hogy minden tanuló tanulmányait ott folytathassa, ahol abbahagyta, vagy abbahagyni kényszerült. Ha tanulmányaik hosszabb időre szakadtak meg és emiatt nem életkoruknak megfelelő osztályban folytatják tanulmányaikat, lehetőséget kell nyújtani számukra tanulmányi idejük megrövidítésével elvégezni választott tanulmányaikat. Kívánatos lenne, hogy a menekültek és az áttelepülők gyermekeit a népi kollégiumok fogadják be és ezáltal társadalmi beilleszkedésük zökkenésmentessé alakítható. Ezekben a kollégiumokban hiányzó ismereteik pótlása állandó felügyelettel biztosítható. [A VKM rendkívüli hitelből kívánja – K. CS.] fedezni lakásukat, kosztjukat és a tanulmányi költségeiket. A menekült egyetemi és főiskolai hallgatók vagyontalannak minősülnek és a progresszív tandíj első csoportjába kerülnek.”¹²

A Magyarországon tanulók számát csak becsülni lehet. Az alsóbb fokú iskolásokat nem számítva, a közép- és felsőfokú tanulmányokat folytatók több ezer főre tehető. Ebből a középiskolások valamivel többen lehettek, azonban az időközben eltelt években közülük többen szintén egyetemisták, főiskolások lettek.

1948–1949-re a menekültkérdés „aktualitását veszítette”. A keleti, szovjet befolyású tömb országai között normalizálódni kezdtek a viszonyok, és a nemzetiségi kérdést a „lenini–sztálini” elvekre hivatkozva kezdték kezelni. 1948 után ezekben az országokban lezajlott a teljes mértékű kommunista hatalomátvétel, mely a menekült diákok számára is megváltoztatta a helyzetet. Az „internacionalizmust” többé-kevésbé komolyan vevő, illetve annak gyakorlati – szovjet mintájú – elveit alkalmazó államok módosítottak nemzetiségi politikájukon, ami bizonyos fokú és módú enyhülést jelentett. Csehszlovákia esetében ez a magyarelles intézkedések zöme végrehajtásának megszüntetését jelentette, így többek között a magyar iskoláztatás újbóli engedélyezése is megtörtént. 1948 után a viszonyok az adott körülmények között rendeződni látszottak.

A csehszlovák állam 1949 nyarán kollektív útlevel segítségével sok száz (körülbelül 900) főnyi diákot engedett haza egyszerre szülőföldjére, családjához. Szeptember elején tanulmányaik folytatására visszaengedték őket Magyarországra. 1950 nyarán ismét megengedték a tömeges hazatérést, azonban a visszautat már nem: megtagadták a határ átlépését, és Csehszlovákiában „marasztaltak” sok száz magyar fiataalt.¹³

Az 1945 után Magyarországra került tanulók három csoportra oszthatók. A még alsó fokú iskoláikat végző 14 életév alatti iskolásokra, a különféle középfokú tanulmányokban részesülő középiskolásokra, valamint a felsőfokú tanulmányokat folytató egyetemistákra és főiskolásokra. E különböző korú és eltérő iskolai tanulmányokat folytató diákcsoportok ügyei 1945 és 1949 között többnyire különváltak.

Kiskorú diákok

Az oktatási szempontból kiskorúnak tekintett, tehát még 14 év alatti, népiskolába, polgári iskolába vagy a már felállításban lévő új, nyolcosztályos általános iskolába

járni kötelezett gyerekek zömében szülővel, szüleikkel érkeztek az akkori Magyarország területére. Kiutasítottak, elkergetettek vagy félelemből elmenekült családok jöttek nagy számban, és mindenféle különösebb vagyon nélkül kellett életüket folytatniuk, pontosabban újra kezdeniük. Megsegítésükre gyűjtési segélyakciók szerveződtek, jó szándékú emberek és szervezetek léptek fel a települések, a megyei közgazgatás és a felső szintű hatóságok buzgó közreműködése mellett.¹⁴

A felnőtt szülők és családtagok elhelyezése és munkába állítása mellett a gyermekek taníttatása is megoldandó feladattá vált. Megjegyzendő, hogy sok esetben az egyházi iskolák kollégiumai jelentetek menedéket számukra.

Az ideiglenes helyen vagy akár már véglegesen letelepítettek az adott község vagy város iskoláit használták, gyerekeiket oda járathatták, és így a család is együtt maradhatott. Az így beiskolázott gyermekek ezek után mindenben osztoztak az „öslakosok” gyermekeivel, az akkori magyar iskolaügy minden gondjával és nehézségével: a háború miatt romossá vált iskolákban történő tanulással, a fűtetlenséggel, az elégtelen felszereléssel, az éhezéssel és az általános szegénységgel. Ez utóbbi a zömmel nincstelenként érkező menekült családokat fokozottan sújtotta.

Azonban az akkoriban oly gyakori emberi tragédiák, és maga a nyomor nagyon sok esetben nem tette lehetővé a gyerekek családjukkal való együtt maradását. 1946-ban a Külügyminisztérium által elindított, a háborús körülmények miatt külföldre került magyar gyerekek hazahozatalára és ellátására indított akcióba a Felvidékről menekült magyar szülők is kérelmezték saját gyerekeik bekapcsolását. A kormány a külügy kérésére hajlandó volt az erre létrehozott alapot további póthitel segítségével megemelni, hogy a menekült gyerekeknek „ekképpen biztosítsák ellátásukat, iskoláztatásukat”.¹⁵

A helyzetet tovább súlyosbította, és egyben az új Csehszlovákiában a magyarok rendkívül rossz helyzetét mutatta, hogy a Szudéta-földre történő deportálás miatt a magyar családok tömegesen, kiskorú gyerekeikkel együtt szöktek át a határon, leginkább a Dunán. A magyar kormányzat pontosan e tömeges menekülési hullám miatt külön gyermekotthon felállítását volt kénytelen elhatározni, indoklásuk szerint, mert a „menekültek gyerekeit meg kell kímélnünk a nyomorúságos tömegszállítások sorsától, már csak annál is inkább, mert a sokévi tanulmányi kényszerszünet után a rendszeres iskolai munkába mihamarabb beállíthatassuk őket”.¹⁶ Mivel a nyugati határvidéken Rajka település vált a menekültek „gyűjtőhelyévé”, itt állítottak fel 1946–1947 telén egy szűrőinternátust a helyi evangélikus iskola üres tantermeiben, a Magyar Vöröskereszt gondozásában, az Áttelepítési Kormánybiztosság és a VKM állandó támogatásával.¹⁷

Az 1947 elején azonban „az áttelepítéssel és meneküléssel kapcsolatban” átmenetileg hontalanná vált tanulókörű ifjúság elhelyezése olyannyira sürgetővé vált, hogy kora tavasszal az átmeneti szűrőinternátus helyett egy állandó internátust létesítettek, amely a korábbi épületben először Rajkai Menekült Internátus, majd a Rajkai Menekült Gyermekek Tanulóotthona néven alakult meg. A Vöröskereszt és a Kormánybiztosság hathatós segítségével felszerelt és rendbe hozott tanulóotthon májusban nyílt meg, és folyamatosan teljes létszámmal működött. Az intézet látókörébe és gondozásába kerültek a többnyire Győrben, de a más határ menti városokban „felgyülemllett” tanulók is.¹⁸ Az otthon legelőször 17 tanulóval kezdte meg működését, majd hamarosan 30 fiú és 30 leánygyermek talált itt biztonságos otthont.¹⁹ Bár maga a tanulóotthon folyamatos anyagi gondok között élt, mégis kü-

lönleges képzést tudott nyújtani a benne elhelyezett 6–16 év közötti gyerekeknek, akik ingyenes étkezésben, ruhaellátásban, gyógykezelésben és teljes iskoláztatásban részesültek.²⁰

A fiatalok nagy része az intézmény megnyitásakor már években számolhatóan el volt maradva iskoláival, azonban a korabeli vezetői jelentések szerint „a nyár folyamán a nevelők megfeszített munkával minden gyerekkel egy-egy évet pótoltak. Iskolaév közben tanulmányaikat a kint lakókkal szemben kimagasló eredménnyel végezték”.²¹ Ekkoriban öt nevelő foglalkozott velük, valamint a VKM által kirendelt felügyelő. 1948-ra a tárgyi tudásban kimutatható elmaradásuk fokozatosan mérséklődött, valamint ezen kívül az internátus vezetői tervbe vették, „hogyan egy korszerű a népi demokrácia szellemének megfelelő nevelés-módszertani kísérleti munka keretében ezeknek a gyerekeknek olyan nevelést adjon, amin keresztül alkalmassá válnak egy kollektív társadalmi életszemléletre és életformára”.²² Ez alatt természetesen akkor már a „népi demokratikus” nevelést értették.

Ez az internátus volt emellett az egyedüli, amelyik a felvidéki gyerekek tanulmányairól megfelelő szakszerűséggel tudott gondoskodni, a „csehszlovákiai magyarság viszonyainak figyelembe vételével”, és népi jellegüket nemcsak megőrizni, hanem fejleszteni is igyekezett, és ezzel „a kis csallóközi nemcsak gyarapodnak szellemiekben és testi erőben, hanem tudatosan, okosan igyekeznek művelődni s emellett táji és népi sajtóságukat megőrizni”.²³

Az internátus sikeresen és eredményesen működött a következő év közepéig, amikor is az államvezetés felső köreiből felmerült, hogy mivel már nem érkeznek menekülők Csehszlovákiából, az otthont meg kellene szüntetni. Az otthon igazgatója ezen tervek ellen érzelmes beadványban tiltakozott. „...[avatatlan szemlélők szerint – K. Cs.] ma már menekülők nem érkeznek Csehszlovákiából, csak áttelepítettek és így az intézmény létjogosultságát elvesztette. Így beszél az, aki a dolgokat papíron, az eseményektől távol, látókört szűkítő szemellenzővel nézi. Mert kényelmesebb egy létező valamit tagadni, helyzeti előnyünkkel élve esetleg egy tollvonással eltörölni, mint venni a fáradtságot [és] nyitott szemmel és nyitott szívvel magunké[vá] tenni egy problémát. Ebben az otthonban 30 fiú és 30 leány van. 60 gyerek. Egy esztendővel ezelőtt már családostól elesett, lerongyolódott, otthonából kutasztott, tanulmányaival esztendővel elmaradott emberpalánta. Bűnünk ma, a szélsőséges nacionalizmus ellen folytatott 6 esztendő, példátlan háború után 3 évvel az, hogy magyarok. Ez a 60 gyerek testükön rongyokkal, lelkükben zavart, tanácstalan, félszeg riadtsággal belépett egy felszerelésében ma is primitív háza, ahol néhány hónap alatt tanulmányaiban két-három esztendőt pótol. Rendes ruhában, cipőben jár. Naponta négyszer étkezik. A népi dalok és népi táncok szerelme-se valamennyi (tánccsoportunk a dunántúli kerület kultúrversenyének döntőjébe került, azonban anyagiak híján nem tudtunk a versenyen tovább részt venni). Háziipari kiképzésben részesülnek (kukoricacsuhé-fonás, fafaragás). A lányok között szakavatott mester honosította meg az eredeti rábaközi hímzést. A tehetsége zenét (zongorát) tanul. Nyíltan a szemébe néznek annak, akivel beszélnek. Aki egyszer közöttük járt, az nyugodt lelkiismerettel állíthatja, hogy ezek a gyermekek elégedettek és boldogok.”²⁴

Az otthon nem is került megszüntetésre, és 1948-as államosítása után is – már Menekült Gyermek Vöröskereszt Tanulóotthona néven – tovább működhetett, és

a magasabb szintű oktatás érdekében a tanítást a környező iskolákkal hangolták össze.²⁵

A rajkai menekültiskola a következő évben, a csehszlovákiai helyzet enyhülésével veszítette el jelentőségét, és egyben létjogosultságát is. A felvidéki magyar iskolák újbóli megnyitása után folyamatosan csökkenni kezdett az itt elhelyezett menekült gyerekek létszáma. Az utolsónak megmaradt tíz gyermek 1949 nyarán költözött haza véglegesen Csehszlovákiába, kollektív útlevel segítségével. A rajkai iskola ezek után már csak a helyi gyerekeket tanította.²⁶

A negyvenes évek végén bekövetkezett hatalmi és egyben szemléletbeli fordulatot mutatja a Földes Gizella általános iskolai 7. osztályos tanuló elhelyezést kérő levelére készült 1949. októberi minisztériumi feljegyzés. „A Benes [Beneš]-éra alatt, amikor a Szlovákiában élő magyarokat üldözték, nagy számú diák volt elhelyezve magyar kollégiumokban. Amikor a népi erők hatalmukat megszilárdították, és Csehszlovákiában a magyarság fokozatosan visszanyerte jogait, irányt vettünk a magyar kollégiumokban elhelyezett menekült diákok vissza telepítésére. Az elmúlt tanév végén ezt a kérdést megoldottuk azzal, hogy az igazgatókon keresztül felhívtuk a csehszlovákiai menekült gyerekeket, hogy a jövőben a csehszlovák magyar gyerekeknek [!] most már módjuk és lehetőségük van otthon is tanulni, és így nincs szükség arra, hogy magyar kollégiumba vegyünk fel őket. Erre azért is szükség volt, mert Csehszlovákia felé barátságatlan magatartásnak tűnnék, ha mi a csehszlovák állampolgárságú gyerekeket azzal az indokolással tartunk magyar kollégiumban, hogy Csehszlovákiából menekülni volt kénytelen, illetőleg, hogy Csehszlovákiában általános iskolai tanulmányaira magyar gyerekeknek lehetőségük nincs. A kollégiumi tagságnak öntudatosabb része ezt meg is értette és a folyó iskolai évben Csehszlovákiában folytatja tanulmányait. Akadtak azonban olyanok is, akik változatlanul hangoztatták azt a sovíniszta vádat, hogy a magyar gyerekeknek Csehszlovákiában nincs módjuk iskolába járni. Jóllehet tudjuk, hogy nemcsak szlovák iskolában van módjuk tanulmányaikat tovább folytatni, hanem részükre a közelmúltban új magyar iskolákat is szerveztek.” A ráadásul klerikálisnak tekintett jelentkező elutasítását javasolta, mert „érdemtelen tanuló kerülne be a kollégiumba, ugyanakkor amikor nagy számú arra érdemes munkás- és szegényparaszt származású hallgatót kellett kihagyni a szűk költségvetési fedezet miatt”.²⁷

Középiskolások

A menekült társadalom középiskolás korú, vagy időközben azzá vált tagjai jelentték a számban és problematikusság tekintetében a következő legjelentősebb csoportot.

Egy részük családdal érkezett, de sokan egymaguk is átszöktek a határon, felnőtt kísérő nélkül. A rokonnal nem rendelkezőket idegen befogadó házaknál szállásolták el, de előfordult a település által kiutalt szükséglakási elhelyezés is. A körülmények meglehetősen rossznak voltak nevezhetőek: szűkös helyek, gyakran két emberre jutó ágy, kevés élelem, elégtelen ruházat. A tanulókörűakat iskolák, sőt azok növendékei is számos esetben vették pártfogásukba, és emellett a középiskolák internátusai is új otthont jelentettek számukra.²⁸

Az időközben túlkorossá vált diákok a Dolgozók Gimnáziumaiban folytatták tanulmányaikat.²⁹

A lakhellyel nem rendelkezők elhelyezése az általános lakásproblémák, lakáshiány miatt sokáig gondot jelentett, legfőképpen Budapesten. Az Állami Kollégiumok kaptak felszólítást a diákok befogadására, illetve az esetleges elhelyezettek felmondásának felfüggesztésére. Őket tartották a legkedvezőtlenebb helyzetűnek, főleg azért mert a befogadó intézményeknek az ingyenes ellátásra sem fedezetük, sem tartalékuk nem volt. Személyenként így egyszeri 60-80 forintot utalt ki a VKM.³⁰

Anyagi javaik elégtelensége miatt folyamatos segélyezésre szorultak, nem ritkán, így 1946–1947-ben ők maguk fordultak a VKM-hez. Írásos kérelmeikben gyakran menekülésük történetét is megörökítették. „Alulírott azzal a kéréssel fordulok Miniszter Úrhoz, hogy engem tanulmányi segélyben részesíteni szíveskedjék. Felvidéki menekült diák vagyok, aki a Miniszter Úr hathatós támogatása nélkül tanulmányaimat folytatni nem tudom. Kérésem indoklására felhozom: Édesapám felvidéki tanító, aki a Csehszlovák törvények szerint már 2 éve fizetést nem kap. Semmi jövedelme nincs. Szüleimtől semmiféle támogatást nem kapok” (Kapfinger Tibor). „...tanulmányaim folytatásához szükséges anyagi támogatást sehonnan sem kapok. Szüleim kis üzletét a Csehszlovák Állam elvette. Így szüleim és testvéreim teljesen kereseti forrás nélkül tengődnek. Tanulmányaimat eddig nagy anyagi nehézségekkel folytattam” (Néveri György). „A gimnázium V. osztályát Rozsnyón végeztem el. Nekem mint magyar diáknak nem volt lehetőségem tanulmányaim folytatására. Szüleim magyarnak vallották magukat és azóta teljesen kereset nélkül vannak. Míg odahaza voltam az én alkalmi keresetemből tartottam el őket. Mint magyar diák nem tettszettem [sic!] a helybeli szlovák vezetőségnek és kijelöltek Csehországba való deportálásra. Menekülnöm kellett otthonomból. Február 18-án éjjel egy szál ruhában és minden pénz nélkül jöttem át a Duna jegén. Most minden támaszték nélkül vagyok és tanulmányaimat szeretném folytatni” (Varga János). „Felvidéki menekült diák vagyok. Szüleimnek az üzletét már egy éve elvették a szlovákok, így ő tőlük semmiféle támogatást nem kaphatok. Négy testvérem van, így az anyagi támogatás otthonról teljesen lehetetlen” (Laurencsik Sándor). „Szüleim Csehszlovákia területén élnek és így anyagi támogatásom lehetetlen. De még ha a határ ne lenne közbe akkor is nehéz lenne számukra a támogatásom, mert vagyonunk nincs. Vagyon nélkül pedig Csehszlovákia területén magyar embernek igen nehéz a megélhetése. Magyarország területén pedig nincs olyan összekötésem [sic!], hogy valaki tanulmányaim folytatásánál segíteni tudna” (Juhász János).³¹

Az egyedi esetek megoldásán túlmenően a kormányzatnak természetesen az általános ellátási és szervezési ügyeket kellett már a kezdetekkor megoldania. A Minisztertanács fentebb említett határozata alapján a VKM egy felhívást és utasítást adott ki az összes tankerületi főigazgató számára, minden Magyarországon rokon nélkül álló menekült középiskolai diák tanulóotthonokban való elhelyezésére és megfelelő ellátásban részesítésére. Ugyancsak előírták, hogy bármely tanintézet *azonnali* pénzsegély iránt kérelmét, a menekült tanulók szükséges adatainak feltüntetésével magához a VKM-hez terjessze fel. A köriratban a fogalmakat is tisztázták: menekültnek azok a tanulók minősültek, „akik hitelt érdemlő módon igazolják, hogy szüleik állandó lakóhelye Magyarország 1937. évi határain kívül fekszik, s otthonukat kényszerítő körülmények miatt hagyták el”.³²

A csehszlovákiai magyar diákok sorsa ezek után egy időre összekapcsolódott a többi országból menekültekével. Az 1945 novembertől a tankerületi főigazgatóktól kapott jelentések, valamint maguktól az érdekelt iskoláktól (gimnáziumoktól) és egyéb tanintézményektől beérkezett nagyszámú pénzsegély iránti kérelmekhez név szerinti kimutatásokat mellékeltek a náluk tartózkodó menekült diákokról. A kimutatások alapján megállapítható, hogy a tanulók nagyobb hányada az akkori Csehszlovákia területéről érkezett, de jelentős számban érkeztek Erdélyből, a Délvidékről, sőt nagyszámú tanuló menekült el a már a Szovjetunió részét képező Kárpátaljáról is.³³

A gimnáziumok és egyéb tanintézmények 1945 ősztől folyamatosan, pontos elszámolás ellenében havonta kapták meg a szükséges segélyeket. A menekült tanulók összeírásához részletes adatlapokat hoztak létre. A kimutatásokon kívül ritkábban előforduló magyarázatok alapján rekonstruálható, hogy a lakóhelyüket kényszerítő körülmények miatt elhagyott diákok többsége rendkívül nehéz körülmények között élt, és szinte semmilyen vagyontárgyuk nem volt az új helyükön. Akadt olyan lánytanuló is „akinek apja fogoly, anyja itt van gyermekeivel, de gyermekeinek testi ruhája alig van, mezítláb lábszárral kénytelen iskolába járni”.³⁴

A kiutalt tanulmányi segélyek tehát rendkívül fontos szerepet tölthettek be a diákok életében – szinte életmentő jelentőséggel bírtak. A háború utáni nyomor a gyerekeket sújtotta legjobban, és a kiutalt támogatás szó szerint azt jelentette, hogy „a rossz táplálkozás következtében leromlott testű diák egy-két falat kenyérral vagy 1/4, 1/2 kg gyümölcscsel többet ehet, mint anélkül”.³⁵

Ebből a szempontból rendkívül sokat mondó a Sárospataki Református Tanítóképző Intézet és Líceum 1946. január 24-i beszámolója a náluk tanuló felvidéki diákokról. „Intézetünknek földrajzi helyzeténél fogva 1938 óta mindig nagyobb számban voltak olyan növendékei, akiknek szülei az 1937-es határon kívül laktak. A háborús események miatt a [folyó] tanévre ilyen növendék az első osztályba nem iratkozott be. A felsőbb osztályokban azonban még mindig elég nagy számban maradtak olyanok, akik a megváltozott viszonyok mellett is vállalták azokat a nehézségeket, melyek tanulmányaiknak Sárospatakon való folytatásából következnek. Ilyen növendékünk, akik legalább elégséges tanulmányi előmenetelűek, a mellékelt kimutatás szerint 30 van. Olyan növendékünk pedig, akiknek szülei kiutasítás folytán kénytelenek voltak az 1937-es határon kívüli állandó lakásukat elhagyni, a kimutatás szerint három van. Az első csoportba tartozók tanulása rendkívül kockázatos. Valamennyien kénytelenek a határon átszökni, mivel magyarországi tanulmányaikra, bár lakóhelyükön magyar nyelvű iskola nincs, engedélyt nem kapnak. Az intézet internátusába természetben beadandó élelmiszereket áthozni képtelenek, sőt a készpénzben esedékes fizetési kötelezettségeiket, magyar pénz hiányában, a legnagyobb nehézséggel teljesítik. Tanulmányaikat tehát nagy nehézséggel s rendkívül kockázatos cserekereskedelemmel folytatják. Az átmenekült szülők pedig teljes anyagi leromlásban gyermekeiket a legnagyobb nélkülözések árán tudják taníttatni.”³⁶ Az intézmény a fenti gondok megoldására összesen kb. 2,5 millió pengő segélyt kért a gyerekek számára, a VKM pedig tízmillió pengőt utalt ki a számukra.³⁷

A háborút követő első, 1945–1946-os tanévet ilyen körülmények és állapotok között vészelte át a menekült középiskolai diákság. Mind a tanintézmények, mind a települések, mind az oktatásügyi alsó- és felső hatóságon mindent megtettek élet- és tanulmányi körülményeik normalizálásáért, ami sikerrel járt. Az újonnan jött diákok sorsának kezdeti rendezése kielégítő eredménnyel járt.

Az 1946-os tanév befejeztével a menekült tanulók nagy többsége még ideiglenesen (például nyaralni) sem tudott vagy akart visszatérni szülőföldjére. Számukra „kívánatosként” írták elő, hogy nyári létfenntartásukról szellemi vagy testi munka vállalásával gondoskodjanak. Azok számára, akik „komoly elfogadható ok” miatt nem vállalhatnak semmiféle munkát, a VKM vállalta nyári ellátásuk költségeit.³⁸

1946 augusztusában az újabb, 1946–1947-es tanév elején az ismertetett ellátási rendszer gyökeresen megváltozott, ugyanis a VKM lecsökkentett költségvetése már nem tette lehetővé az előző évi támogatási rendszer teljes mértékű fenntartását. Az augusztusban kibocsátott középiskolai tandíjrendelet tízfokozatú progresszív tandíj-meghatározást vezetett be. A diákoknak saját és családi jövedelmeik, valamint tanulmányi eredményeik alapján állapították meg immár forint alapú tandíjukat. A legszegényebbeknek csak jeles és jó vizsgaeredmény esetén nem kellett fizetni. A menekültek speciális helyzete nem került be a rendeletbe, csupán ha esetleg hadiárvák, hadigýmoltak lettek volna.³⁹

Az ezzel kialakult új helyzetben az automatikus havi segélyezés megszűnt, és alkalmivá, esetlegessé vált. A korábbi intézkedések visszavonása után kibocsátott újak azonban az állami és a nem állami internátusokba történő felvételnél, valamint díjtalan vagy kedvezményes hely odaítélésénél, egyenlő tanulmányi előmenetel esetén a menekült tanulókat elsőbbségben részesítették: „A szociális helyzet minden esetben mérlegelendő, egyenlő körülmények esetén a menekültek előnyben részesítendőek.” A tandíjfizetés megállapításánál a menekült tanulókat a legalacsonyabb kategóriába sorolták, és az állami ösztöndíjak és tanulmányi segélyek szétosztásánál – egyenlő tanulmányi eredmények esetén – a menekülteket szintén előnyben részesítették.⁴⁰

Az 1946–1947-es iskolaév abban is különbözött az előzőtől, hogy az 1946 vége felé érkező áttelepített tanulókat szegénységük folytán gyakran hasonló elbírálás és internátusi elhelyezés alá kellett vonni, mint a már itt lévő, illetve párhuzamosan érkező menekülteket.⁴¹ Ezzel ellentétben az áttelepülőkre vonatkozó rendelkezéseket vették alapul a menekültek vonatkozásában, és rendelkeztek így iskolai felvételükről, beosztásukról, magánvizsgálataikról. A vizsgákat díjtalanán tették számukra, de arról az illetékes tanfelügyelőnek jelentést kellett készítenie.⁴²

Lényeges fejlemény volt a diákok szempontjából, hogy a korábban elmaradt vizsgáikat e tanév elején először szeptember 30-ig kellett volna letenniük, azonban ezt az időpontot december 31-ig meghosszabbították.⁴³ Iskolai bizonyítványaik automatikus elismerését a rendezetlen jogi helyzet akadályozta, így ezeket esetenként vizsgálták meg, és fogadták el egyenértékűnek a magyar bizonyítványokkal. Ez szinte minden esetben pozitív eredménnyel zárult.⁴⁴

A külső körülmények ebben a tanévben sem változtak meg, a csehszlovákiai állapotok a korábbiakhoz hasonlóak maradtak. A már említett Sárospataki Református Gimnázium jelentette 1947. március 19-én, hogy intézetükben „53 Felvidékről menekült tanuló folytatja tanulmányait már ebben a tanévben is, akik hazulról szökve jöttek át, nagyobb részük vissza sem tud menni, mivel ki vannak téve az ottani csendőrség zaklatásának. Ezek a legnagyobb nehézségek közepette a szó szoros értelmében tengődnek itten, anyagilag nincsenek ellátva, némelyiknek már a ruhája is, cipője is kicserélésre szorulna, [...] fizetni nem tudnak.”⁴⁵

A VKM – a már említett költségvetési fedezet híján – ilyen helyzetekben rendszeres segítséget már nem tudott adni, azonban a legsürgősebb gondokat alkalmi tá-

mogatásokkal folyamatosan enyhítette. Könnyítette a helyzetet az is, hogy a különböző szakmai iskolák az illetékes szakminisztérium alá kerültek, és ennek során többlet költségvetési fedezet jutott ezek hallgatóira.⁴⁶

Ekkorra, 1947 közepére a tanulók már többé-kevésbé beilleszkedtek, kiismerték lehetőségeiket és politikai-társadalmi környezetüket. Mivel a csehszlovákiai életben számottevő változás nem történt, a legtöbben a következő tanévet is Magyarországon kezdték meg.

Az 1947–1948-as iskolai évben a középiskolai tanulmányaikat folytatók is az előző tanévihez hasonlóan részesültek támogatásban. Ekkora már kialakult egy szisztematikus támogatási rendszer, amely megbízható és kiszámítható támaszt nyújtott olyan módon, „hogy a szülők és hozzátartozók nélkül az ország területén kallódó tanulókat [a VKM – K. Cs.] különböző középiskolás internátusokban helyezte el, az igazgatóval történt tárgyalás alapján megállapított havi ellátási díj fejében”.⁴⁷ 1948 júliusában a további támogatást már attól tették függővé, hogy az adott diák szüleit áttelepítették-e, illetve azok földhöz vagy egyéb megélhetéshez jutottak-e. Az utóbbi esetekben, ha az ellátatlanság ténye megszűnt, a támogatást is megvonandónak ítélték.⁴⁸ Hasonlóképpen megvonták a támogatást, ha valamely tanuló elhagyta kijelölt tanulóotthonát, illetve ha tanulmányi eredménye elégtelen lett.⁴⁹

1948 után a kommunista érában a menekültek sorsával egyre kevesebbet törődtek – az internacionalizmus elméletének gyakorlatba történő átültetése mellett a társadalmi származás vált fontosabb szemponttá. A különböző típusú középiskolai tanulmányok befejeztével a diákok is vagy munkába álltak, vagy felsőoktatási tanulmányokba kezdhettek. Emellett természetesen őket is érintette a csehszlovák kormány már ismertetett 1949-es és 1950-es rendelkezése, mely szerint nyári szünetre az erre jelentkezettek hazatérhettek felvidéki otthonaikba. Az 1950-es hazalátogatás után a visszaútra már nem kaptak engedélyt, és kénytelenek voltak az új csehszlovák államban berendezni új életüket.

Főiskolások és egyetemisták

A felsőoktatási tanulmányok iránt érdeklődő, illetve korábban abban részt vett átmenekült tanulóifjúság helyzete adta a legtöbb megoldani való problémát. A hadifogságból, az evakuálásból visszatért fiatalok mellett a háborút otthon átvészelt diákok tömege volt kénytelen családotstul vagy egyedül a menekülést, és az ezzel járó bizonytalanságot választani.⁵⁰

Ezek az egyetemisták és főiskolások jelentették azt a széles réteget, amely nem a függetlenedési vágy, a felnőtté válás miatt vált el családjától, és igényelt ezért nagyobb támogatást az államtól, hanem a szülőktől a legtöbb esetben már semmilyen segítséget sem várhatott, és emiatt még kiszolgáltatottabb helyzetbe került. Szinte mindenben hiányt szenvedtek és az alapvető szükségleti cikkeket is nélkülözték.

Az 1946-ban meghirdetett cipősegély-akcióra jelentkezettek beszámolóit adnak mélyreható keresztmetszetet sorsukról. „1945-ben Léváról, Szlovákiából, szüleimet és testvéreimet 1/2 óra leforgása alatt, egyenesen az internálótáborból áttették a határon. Így tehát mindenünk ott maradt. Mikor 2 hónappal később [az] amerikai fogságból hazaérkeztem, még a határról kiutasítottak a szlovák csendőrök. Egyik rokonom szánt meg egy erősen használt cipőjével. Ez azonban azóta már nagyon siralmas álla-

potban van. Így tehát a lábbelimet illetőleg nagyon válságos helyzetben vagyok” (Szöllősy Károly szigorló mérnök). „Szlovákiai menekült vagyok, így szüleimtől semmiféle támogatást nem kapok, akiktől már két év óta teljesen támogatás nélkül állok, mert a nagy család miatt (hat testvér) erre nem volt mód. A háború alatt majdnem minden ruhaneműm elpusztult, és amit a mai viszonyok közt pótolni nem tudok. Szüleim támogatására a határ miatt egyáltalán a jövőben sem számíthatok” (Halász Aurél negyedéves gépészmérnök). „Csehszlovákiai menekült vagyok, édesapám, néhai ev[angélikus] lelkész 7 hónappal ezelőtt halt meg magyarsága miatt tót börtönben. Ezért édesanyám nem kap nyugdíjat. A háború alatt lakásunk tönkre ment, úgy hogy alig maradt meg pár darab bútorunk és ruhaneműnk. Két héttel ezelőtt elkobozták Csehszlovákiában minden ingó- és ingatlan vagyonunkat, úgy hogy teljesen minden nélkül maradtunk. Én, hogy szerencsétlen családuknak mielőbbi segítségére lehessenek, átszöktem Magyarországra tanulmányaim befejezése végett. Lerongyolódva, ruha és cipő nélkül érkeztem meg. Nyugdíj nélküli édesanyám képtelen számomra cipőt beszerezni, hiszen kívülem még két ellátatlan testvéremről kell gondoskodnia” (Palkovics László gépészmérnök-hallgató). „...még 1945 nyarán mint magyar egyetemi hallgatónak el kellett hagynom Kassát. Nem sokkal utánam kiutasították szüleimet, akik kevés személyi podgyásszal [sic!] érkeztek meg Ózdra, ahol ma is élnek. Édesapám nyugjalmazott] vasúti főellenőr s keresetéből éppen hogy odahaza élelemre telik, amellet, hogy ötödikes gimnazista öcsémet iskoláztatja. Azelőtt is nehezen tudtunk cipőt venni, ma azonban egyenesen lehetetlenség, mivel még csak cserélni valónk sincs. Menekülésemkor csak a rajtam levő, már akkor is elég rossz állapotban levő cipőmet hagyták meg s még ma is abban járok” (Gödönyi Lajos). „Felvidéki menekült egyetemi hallgató vagyok. Szüleim már évek óta teljesen kereset nélkül állnak, vagyonuk ellen pedig a Csehszlovák hatóságok elkobzási eljárást foganatosítottak. Édesapám csak most szabadult hosszabb ideig tartó deportálásból. Ezek miatt tőlük semmiféle támogatásban nem részesülök és a szükséges könyvek, jegyzetek megvásárlása, valamint a vizsgadíjak kifizetése nagy nehézségeket okoz” (Czakó Ferenc).⁵¹

A korábban Csehszlovákiában tanulmányokat folytatott, azonban abból 1945 után kizárt, illetve az egyetemekről kitalított hallgatók Magyarországon folytatni kívánt tanulmányaira általános rendelkezés nem volt. A magyarországi egyetemekre (főiskolákra) való beiratkozás elé akadályokat nem állítottak, azonban a korábbi tanulmányi időt (a féléveket) az illető egyetem számította be, amelyhez megfelelő okmányokat kérhetett.

Ameddig lehetett, többen a pozsonyi, illetve a prágai egyetemen igyekeztek befejezni tanulmányaikat. „...helyzetük rendkívül nehéz volt, gyárakban dolgozva tevertették elő a létfenntartásukhoz szükséges összeget.”⁵² Itt ők külföldi állampolgárokként kezeltettek, és ezért kétszeres díjakat fizettek, és csak akkor számították be féléveiket, ha időközben esetleg csehszlovák állampolgárrá váltak. 1946 szeptemberében ezt a lehetőséget is megszüntették.⁵³

Az ilyen módon kizárt fiatalok ezek után érkeztek Budapestre, mint például Knatz Ferenc pozsonyi lakos, aki hét félévet végzett el ott az orvosi fakultáson, azonban 1947 tavaszán kizárták és szigorlatolni sem engedték.⁵⁴ Jelentős indulatokat korbácsolt fel az az eset, amikor 15 olyan magyar fiatalt nem vettek fel a pozsonyi egyetemre, akik Csehszlovákiában maradtak, sőt egy részük a csehszlovák állampolgárságot is megkapta. A VKM a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemet kérte meg ezen hallgatók befogadására.⁵⁵

Az átkerült, a felnőttkor küszöbét elért diákoknak a létfenntartási ügyei jelentették a legnagyobb gondokat, melyek közül is az elhelyezésük okozott elsősorban nehézséget. A tömegszállások és a szükséglakások lehetőségén kívül a nagyvárosokban hallatlanul fontos segítséget jelentett, hogy az 1938-as első bécsi döntés után a magyarországi kollégiumi hálózatot is bevonták a Felvidékről a központi magyar területekre érkező hallgatók elhelyezésére, és emellett külön otthonokat is létrehoztak a számukra. Ilyen volt például a Gróf Teleki Pál Diákotthon Felvidéki Tagozata az Andrassy út 47. számú házban, valamint a Gömbös Gyula Diákotthon Felvidéki Tagozatának az Erzsébet körút 41-ben lévő internátusa. A Felvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének (FEFHE) Váci utcai diákotthona is a Teleki Diákotthonba tagozódott be.⁵⁶ Ezek az intézmények 1945 után is diákszállóként működtek. Ezekén kívül az ország összes diákszállását bevonták az elhelyezés megoldásába, amelynek azok eleget is tettek, és a továbbiakban e helyek szolgálták a diákok lakóhelyéül.⁵⁷

1947 májusában a VKM-nek póthitelt kellett igényelnie az állami kollégiumok menekültjeinek ellátására és felszerelésére, ugyanis a kollégiumokban szó szerint „600 diák állati sorban tengődik. Állami főiskolai intézményeink általában elhanyagolt állapotban [vannak], május végén megszűnik a külföldi segély, nekünk kell élelmezni teljesen őket.”⁵⁸

A rokonnal és így szálláshellyel nem rendelkező egyetemi és főiskolai hallgatókat a budapesti kollégiumok szűkös kapacitása miatt egy külön a számukra létrehozott, legalább 300 fős internátusban kívánták elhelyezni. A menzával is rendelkező internátust egy volt laktanya épületében kívánták létrehozni, és ott menekült tanárokat akartak foglalkoztatni. A középiskolások elhelyezését vidéken látták könnyebben keresztül vihetőnek, ellátásukat internátusokban, illetve a helybeli családok segítségével képzelték el.⁵⁹

Az elhelyezésre a továbbiakban kevés panasz keletkezett, a háború utáni Magyarország lehetőségeihez képest kielégítő szálláslehetőséget tudott nyújtani. Kivételt képezett ez alól a téli szünetek ideje, amikor a fűtés elégtelensége (ahogy akkor mondták: a „tél megpróbáltatásai”), illetve annak takarékoságból történő megszüntetése, valamint az úgynevezett „egyre súlyosabbá váló közellátási nehézségek” miatt a felvidéki diákok igyekeztek rokonaikhoz, barátaikhoz húzódni be, vagy éppen visszatérni szülőföldjükre, családjukhoz.⁶⁰ A nyári szünetekben sokan inkább a kollégiumokban maradtak. Számukra néha nyaralásokat is szerveztek, mint például 1947 nyarán egy balatonaligai üdülést.⁶¹

Természetesen a menekült diákok száma folyamatosan változott, általában véve egy idő után (1947-től) csökkent. Számosan – többféle okból és lehetőséget kihasználva – visszatértek szülőhelyükre, míg mások az időközben áttelepített családjukhoz költöztek. Olyanok is akadtak, akik egyszerűen magyarizkodás nélkül távoztak az otthonokból, illetve az egyetemről. A csehszlovákiai menekült diákok közül arányosan többen maradtak a felsőoktatás berkeiben, hiszen ez úton remélhették helyzetük jobbra fordulását.⁶²

Az elhelyezés ügyével párhuzamban még nagyobb jelentőséget kapott anyagi helyzetük konszolidálása, így a középiskolásokhoz hasonlóan 1945 késő ősztől ők is részesültek a magyar állami szervektől folyamatos és hathatós segítségben.

A hallgatók ellátásáról e nyár végén az egyetemeken felállított diákjóléti hivatalok voltak hivatva gondoskodni. A hivatalokat életre hívó jogszabályban külön ki-

emelték a menekült hallgatók helyzetének e hivatalok útján történő rendezését.⁶³ A hallgatók a hivatalokon keresztül kapták meg a VKM által folyósított havi ellátmányokat.⁶⁴ Számukra eleinte gyors- majd rendes (rendszeres) segélyt utaltak ki, valamint ezen kívül étkezési és lakhatási támogatást.⁶⁵

Az egyetemi és a főiskolai hallgatók elsősorban az esetükben kiemelt jelentőségű tandíjak befizetése alól kaptak mentességet.⁶⁶ A tandíjra esetleg már befizetett összegeket legkésőbb 1946 elején visszakapták, és a továbbiakban – legalább elégséges tanulmányi előmenetel esetén – teljes tandíjmentességben részesültek.⁶⁷

A felsőoktatási intézmények, azok kollégiumai, valamint diákjóléti hivatalai nem is igen mulasztották el pénzigényeiket a VKM-hez benyújtani. Szinte mindegyik intézmény részletes kimutatásokat terjesztett fel kiadásairól, illetve a nála gondozásban, illetve ellátásban részesülő hallgatókról. A VKM a beérkezéseket követően azonnal intézkedett, és jelentős összegeket kitevő segélyeket bocsátott a tanintézmények, illetve a kollégiumok részére. A segélyek és az ingyenessé tett oktatás hatalmas könnyebbséget okozott a menekült diákoknak, és lehetővé tette tanulmányaik többé-kevésbé normális folytatását, és életkörülményeik rendezését.

Maguknak a beadványoknak csak a kisebb része ismertette a menekült hallgatók volt lakhelyét, új-régi államát, legtöbbször csupán névsort közölt. A menekültek – Ausztria kivételével – az összes akkori Magyarországgal határos ország területén voltak korábban honosak. A részletezettebb beadványok adatai azt mutatják, hogy a felvidéki területekről származók voltak arányaiban a legtöbben.⁶⁸

A továbbiakban a segélyek kiutalása folyamatos maradt, és 1946 közepéig rendszeres időközönként, általában havonta megkapták az intézmények a hozzájuk tartozó diákok ellátási szükségletei szerint megállapított pénzösszegeket.

Az 1946–1947-es tanév elején, augusztusban azonban új jogszabályokban szabályozták a tandíjügyet. Az erre vonatkozó VKM-rendelet ötfokozatú progresszív fizetést vezetett be, a havi jövedelmi, kereseti összegektől függően. A legalacsonyabb kategóriába tartozó legszegényebb családok gyermekei is díjkötelesek lettek, ha vizsgaeredményük csak elégséges (vagy éppen elégtelen) lett. Ezzel gyakorlatilag szinte mindenki számára „fizetős” lett a felsőoktatás, kivéve a legszegényebb jó vagy jeles eredményt szerző tanulókat.⁶⁹

A rendeletre a menekült hallgatók gyűlés összehívásával és emlékirat kidolgozásával válaszoltak. Augusztus 27-i gyűlésükön megtárgyalták az ez által kialakult „súlyos és tarthatatlan” szociális helyzetet, és kijelentették, hogy a kedvező változtatás nélkül ez tanulmányaik folytatását teljes mértékben tenné lehetetlenné. Emlékiratuk szerint megállapítást nyert, hogy „a menekült ifjúság túlnyomó többsége munkás és parasztszülők gyermeke. Ugyanis a menekültek legnagyobb része olyan demokratikus országból jött, ahol a szegényebb társadalmi osztályok gyermekei is már tömegesen végezhetek magasabb fokú iskolát. A háború előtti kisebbségi életben és demokratikus országokban olyan nevelésben részesültek, amely a jövőben magyar demokratikus társadalom kialakításában komoly értéket jelentene. Ez az ifjúság a háború utáni nehézségekben abba a súlyos helyzetbe került, hogy legkisebb létminimumot, a lakást, kosztot és az egyetemi díjak megfizetését sem tudja megszerezni.”⁷⁰

Tiltakozásukat fejezték ki a rendelet életbe léptetése ellen, ugyanis állításuk szerint nem képesek fedezni a beiratkozásukkal járó költségeket. Mentességet kér-

tek az egyetemi és a középiskolai tandíjak fizetése alól, a beiratkozási- és vizsgadíjak alól. Szintén kérelmezték, hogy – mint korábban – a VKM vállalja magára a lakás- és a menzadíjak kifizetését. Emellett kérelmezték egy Menekültügyi Iroda meg alapítását, valamint lakáskérdésük megoldására új kollégiumok üzembe állítását.⁷¹

Emlékiratukat e szavakkal zárták: „Egyetemi tanulmányainkat Magyarországon kezdtük és csak itt folytatjuk. Mi pedig érezzük magunkban az ambíciót és akaratot, hogy az új haladó demokratikus rend előmunkásai legyünk és minden megpróbáltatás és nyomor ellenére be akarjuk bizonyítani, hogy tanulmányaink terén és az alkotó munkában is tudunk eredményeket elérni.”⁷²

Fellépésükkel közel párhuzamosan az illegálisan működő Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség is, a szeptember 19-én tartott sejtvezetői értekezlet után memorandummal fordult a VKM-hez. Leszögezték, hogy a Magyarországra menekült hallgatók semmilyen támogatást nem kaphatnak otthonról, és a legnagyobb nehézségek között élnek mindennapjaikat (kőműves-napszámosként dolgoznak, a Vöröskeresztnak pénzért adják el a vérüket stb.), és ilyen körülmények között jó tanulmányi előmenetelt nem érhetnek el. Kérték, hogy biztosítsanak számukra tandíjmentességet, menzai ellátást, valamint új kollégiumi helyeket.⁷³

Fellépésük felemás sikerrel zárult: először 1946. november 1-ig, majd december 31-ig kaptak halasztást a tandíjak befizetése alól, de az automatikus és teljes tandíjmentesség nem valósult meg, mivel – az indoklás szerint – a VKM adott évi költségvetése ezt nem tette lehetővé.⁷⁴

Az állandó segélyek megadása a továbbiakban nem volt lehetséges, csupán esetleges segélyek kiutalására került sor. A kollégiumok és a tanintézmények ezek után többnyire maguk voltak kénytelenek gondoskodni diákhallgatóikról, illetve a VKM felkérésére más tárcák, valamint a Vöröskereszt nyitotta meg támogatási alapjait.⁷⁵

Az elvonások a vártnál nagyobb bonyodalmat okoztak, mert éppen az év közepén-végén érkeztek a határon át előre nem látott számban és nagy arányban olyan fiatalok, akik a felsőfokú tanulmányaikat Magyarországon akarták folytatni.⁷⁶

Ekkorra már egyébként is sürgetővé vált az összesítő statisztikák összeállítása, amelyre több utasítást is kiadott a tárca.⁷⁷ A VKM-ben külön szerv (csoport) létesült, hogy „az újból Csehszlovákiához került kisebbségi magyarság embertelen üldözése következtében” 1946 szeptembere előtt vagy ezt követően átszökött, kiutasított és kitelepített tanárok, tanügyi alkalmazottak, tanulók és egyetemi hallgatók összes ügyeinek szála egy helyen fussanak össze, és azok egységes szempontok szerint legyenek rendezve.⁷⁸

Az ősz folyamán a diákjóléti hivatalok a hozzájuk megküldött formanyomtatványokon, illetve attól eltérő formában megküldték VKM-nek az intézményükben élő menekült diákok adatait. A formanyomtatvány 11. pontjában szereplő felhívásnak („Külön kimutatást terjesszen fel a menekült egyetemi és főiskolai hallgatókról az alábbi adatokkal összesített kimutatásban: intézmény neve, a hallgatók saját, atyja és anyja neve, születési éve, hónapja, napja és helye, bejelentett felvidéki lakhelye, jelenleg mely egyetem vagy főiskola hallgatója, átjövetelenek időpontja /e pontban foglalt adatokat a Magyar Áttelepítési Kormánybiztossághoz továbbítom/”) nem minden intézmény tett azonnal eleget. A Soproni Egyetem Diákjóléti Hivatala aggályainak adott hangot a menekült hallgatók statisztikai adatainak beszerzésével kapcsolatban, „mivel legnagyobb részük – különösen a felvidékiek – útlevel nélkül jött

át és attól fél, hogy ott maradt hozzátartozóiknak esetleg súlyos kellemetlenségeik származnak az illegális határátlépés miatt. Ez az oka jelen felterjesztésünk eddigi késedelmezésének.” A VKM megkérte a hivatalt, hogy „nyugtassa meg a nyilvántartásba vétel végett jelentkezésre felszólított menekült hallgatókat, a határon illegális úton átjötteket is afelől, hogy a nyilvántartás adatai bizalmasan kezeltetvén az otthon maradt hozzátartozóknak kellemetlenségeik nem származhatnak.”⁷⁹

A felvidéki menekült diákok messze kitértek aktivitásukkal, amellyel nemcsak saját helyzetüket, de szülőföldjük gondjait is igyekeztek megoldani. 1946 során a királyhelmecei, a rozsnyói, a losonci, a komáromi, a kassai, a rimaszombati, a lévai és az érsekújvári egyetemi hallgatók megbízottjai a Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség nevében egy memorandumot bocsátottak ki a felvidéki magyarság sérelmeiről. A VKM Nagy Ferenc miniszterelnökhöz továbbította a beadványt, és kérte, hogy az „újabb csehszlovákiai kultúrbotrányról, illetve a felvidéki magyarság hallatlan sérelmeiről a párizsi magyar béke delegációt táviratilag értesíteni szíveskedjék.”⁸⁰

Hasonlóképpen a felvidékiek sorsa ihlette a Pázmány Péter Tudományegyetem kezdeményezését, amely intézmény egy 1946. december 16-i keltezésű memorandumban tiltakozott a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnál (a továbbiakban: SZEB) a csehszlovákiai diszkriminációk ellen. Ez hatástalan maradt, hasonlóképpen az 1947. februári memorandumokhoz, amelyet a csehszlovákiai magyar hallgatók juttattak el a csehszlovák állam vezetőihez, valamint a Pázmány Péter Tudományegyetemnek az ezúttal a külföldi, nagyobb jelentőségű egyetemekhez elküldött orosz, angol és francia nyelvű körleveléhez, amelyben a csehszlovák egyetemeknek „az emberség elveibe ütköző eljárása”, „arculcsapása” ellen fejezte ki tiltakozását.⁸¹

Van azonban példa arra, hogy sikerült felkelteni a külföld figyelmét a csehszlovákiai magyarság helyzetére. Az 1947-es év legelején a Belgiumban szerveződött magyarbarát segítőcsoport, az úgynevezett „Action de Secours í la Hongrie” indított segélyakciót a magyarországi egyetemi hallgatók, illetve a határon túli magyar ügy megsegítésére. A VKM ebben az ügyben előtérbe helyezte a felvidékről átkerült magyar hallgatók sorsát, és tényfeltáró dokumentációs anyagokat juttatott el a szervezethez, amelyeket kimondottan a külföld pontos informálására készítettek. Adataik szerint a teljesen iskola nélkül maradt csehszlovákiai magyar egyetemista korostályokból mintegy kétezer jött át Magyarországra tanulmányokat folytatni, illetve tanulmányait befejezni. „Ha nem jöttek volna át, odaát nem folytathatván tanulmányukat, elvesztették volna fél éveiket. Csehszlovákiában ugyanis a magyar egyetemi hallgatóknak nem lehet beiratkozni a cseh egyetemekre sem. Kutatni, vagy tovább tanulni magánúton sem tudnak, minthogy minden magyar iskola, könyvtár és tanintézet zárva van.”⁸² A szervezet támogatásának megszerzése érdekében az összefoglaló érdekes részletekkel is szolgált a diákság helyzetéről. „Minthogy a Duna-völgyi országokban a háború pusztításai következtében általában mindenütt nagyon elszegényedtek az emberek, az egyetemi hallgatók szüleiktől szinte sehol sem remélhetnek támogatást, így magukra vannak utalva elhelyezkedési és tanulmányi gondjaikban. Az infláció idején a legtöbb helyen a feketekereskedelemmel foglalkoztak, hogy mellékkeresetüket biztosítsák. Az egyetemi tandíjakat, menzákat csak úgy tudják megfizetni, hogy különmunkát vállalnak, építkezésnél segédmunkási szerepet vagy más alkalmi munkát, a ritka tanítási (magánórák) alkalmakon kívül. A női egyetemi hallgatóknak a helyzete talán még nehezebb. Kollégiumi szobáik éjszaka varrómű-

helyé alakulnak át. Varrnak, szabnak, kötnek vagy kisebb iparművészeti munkával foglalkoznak. Sokan kénytelenek voltak anyagi okok miatt megszakítani tanulmányukat, mert nem tudják a tandíjakat biztosítani. 1946–1947 végén az egyetemre beiratkozott mintegy 2000 menekült hallgató száma 700 alá csökkent.⁸³ Beszámoltak ezen kívül az élelmezési helyzetről, a ruházkodásról, és arról, hogy a háború rombolása után milyen kollégiumi körülmények között élnek a hallgatók. Állításuk szerint a menekült hallgatók 62%-ának jutott kollégiumi férőhely.

1947 elején a menekült diákok helyzete érdemben alig változott. A magyar állam továbbra is jelentős erőfeszítéseket tett sorsuk megjavítására, azonban ennek sem a világháború utáni gazdasági viszonyok nem kedveztek, sem pedig a csehszlovák kormány jogfosztó rendelkezései nem változtak meg. Így a VKM további pénzüsszegek folyósítását igényelte segélyezésükre a Pénzügyminisztériumtól. 1947 januárjában állításuk szerint „az ország egyetemlein és főiskoláin 1201 menekült hallgató tanul a legnagyobb nélkülözés és nyomor közepette. A magyar egyetemi és főiskolai tanuló ifjúságnak ez a tekintélyes számot kitevő hányada nem lehet közömbös a magyar állam számára [...] A menekült hallgatókat teljesen vagyontalanoknak kell tekinteni, mivel a menekült hallgatók nagy része Csehszlovákiából menekült, ahol a rendelkezések szerint a magyar nemzetiségűeknek sem ingó sem ingatlan vagyonuk nem lehet, s ha még van is itt-ott a magyarságnak birtoklási joga, az erősen korlátozást szenved.”⁸⁴ Az új összegeket az új költségvetési keretbe illesztették be.

A későbbiekben (1947–1948-ban) az Állami Kollégiumokban, illetve a Teleki Pál Kollégiumban élő menekült diákok, akár középiskolások voltak, akár egyetemisták, szociális alapon segélyeket nyújtottak számukra.⁸⁵

1947 közepére a valamelyest normalizálódott nemzetközi viszonyok lehetővé tették a menekültség fogalmának újraértelmezését. A diákokat gondozó intézmények jelzései szerint több, magát menekültnek valló, illetve menekült igazolvánnyal rendelkező diák tett olyan kijelentéseket, mely szerint tanulmányaik elvégzése után vissza kívánnak majd térni az „idegen állam területén lévő lakóhelyükre”, és diplomájukat is ott kívánják hasznosítani. A legfelsőbb állami szervek álláspontja is megváltozott ebben a kérdésben: nyártól a Romániából és a Jugoszláviából érkezettek már nem tekintették menekültnek. A Csehszlovákiából „átjöttöket” azonban még igen, „ha kellően bizonyítják, hogy az ottani hatósági kényszer elől menekültek”.⁸⁶

A menekült hallgatók élete 1948-ban keveset változott. Tanulmányaikat még Magyarországon folytatták, haza viszonylag kevesen jártak, és még kevesebben tértek. Elhelyezésük többnyire továbbra is kollégiumokban, internátusokban történt. A kommunista hatalomátvétel idején, a „fordulat évében” a kollégiumok, és azok tagjai is az érdeklődés előterébe kerültek, leginkább a kollégisták megfelelő munkás-paraszt származásának vizsgálata miatt. Augusztusban, az új iskolaév elején rendeleti úton kötelezték a kollégiumokat pontos adatszolgáltatás benyújtására. A VKM 1948 nyarán egy adatfelvételi kérdőívet küldött szét az állami kollégiumok számára, hogy az ott tanulók számáról és szüleik foglalkozása szerinti összetételéről pontos adatokat szerezzen. A körrendeletben szerepelt egy kérdés a kollégisták lakóhely szerinti megoszlásáról is, amelyet a kollégiumok vezetői származási hely megadásaként értelmeztek. Tizenhárom nagy intézmény küldött be jelentést a felszólításra, a jelentősebb budapesti állami kollégiumok, valamint a vidéki egyetemek kollégiumai. A válaszok kisebbik részében megyénként sorolták fel a lakóhelyet, vagy csupán „menekült”-et írtak. A többség azonban viszonylag pontosan meghatározta a hallgatói-

nak származási helyét. 1948 augusztusában még viszonylag nagyszámú menekült diák élt az anyaországban, azok közül is a többség Csehszlovákia területén volt korábban honos. Ez utóbbiak legnagyobb arányban a budapesti Madách Imre Kollégiumban, a Kossuth Lajos Kollégiumban, a Rákóczi Leánykollégiumban, a Rákóczi Diákotthonban és az Üllői úti állami kollégiumokban laktak.⁸⁷

Az egyetemek beiratkozási idejének lejáta után érkező menekültek esetében engedélyezték a pótlólagos beiratkozás lehetőségét.⁸⁸ A csehszlovák egyetemeken szerzett oklevelek magyar honosítása ügyében pedig a menekült diákok magyarországi jelenléte miatt nem vehették át a csehszlovák álláspontot, hiszen méltánytalan lett volna a viszonzóság feltételeinek szigorú betartása. A korábbi csehszlovákiai felsőoktatási intézmények oklevelei honosításánál így megengedték a hazai egyetemeknek és főiskoláknak a honosítási eljárás lefolytatását, ha azt egy magyarországi menekült vagy áttelepült diák nyújtotta be.⁸⁹

A végleges rendezés igénye egyre sürgetőbbé vált, hiszen egyes foglalkozások gyakorlásához ezek szükségesek lettek, és még a Magyarország és Csehszlovákia közötti lakosságcsere-egyezmény is utalt egy erről szóló későbbi jogszabály megalkotásának szükségességére. Az erre vonatkozó rendelettervezet kialakításába bevonták a társmiszteriumokat is, és „a csehszlovák, román és jugoszláv területen szerzett egyes oklevelek és iskolai bizonyítványok belföldi érvényességének szabályozása tárgyában” kiadott rendeletet 1948 decemberében utalták a Minisztertanács elé. Az indoklásban külön kiemelték a rendelet létrejöttének egyik okát jelentő menekültkérdést, amely miatt a rendelet honosító eljárás nélkül is egyenlő hatálynak minősíti a kinti oklevelet a belföldivel „ha a képesített személy méltánylást érdemlő kényszerítő körülmények következtében költözött Magyarország jelenlegi területére”.⁹⁰ A Minisztertanács végül azzal a feltétellel adta ki kormányrendeletként a szabályozást, hogy az fenntartotta az illetékes miniszter jogát az egyenértékűség megállapítására.

1948–1949-ben a menekültek felsőoktatási viszonyai kiegyensúlyozottabbá, biztosabbá váltak. A két szomszédos ország kapcsolatai javultak, a korábbi feszültség csökkent. A magyarországi kommunista hatalomépítés során a „nacionalista” feszültségeket csökkenteni igyekeztek, akár az önfeladás árán is, és a társadalmi osztályok, vagyis származás szerint kezdték irányítani az állam működését.

A menekült egyetemisták és főiskolások 1949-ig folytathatták több-kevesebb nyugalomban a tanulmányaikat, és ezen időpontig vették őket komplex csoportnak. Viszonylag sokáig mérvadó tényezőt jelentettek, és külön élbánásban részesültek. Iskoláztatásuk megszervezése, valamint ellátásuk biztosítása külön, éveken át tartó intézkedéseket igényelt. Az akkori magyar államigazgatás felső, illetve alsó szervei is határozottan pozitív módon viszonyultak hozzájuk, a feljűk áradó empátia érzékelhető volt. Az új kommunista hatalom számára azonban már zavaró tényezőkké váltak, és az osztályszármazás szerinti gondolkodásmódba nehezen voltak beleilleszthetők. Szülőhelyükre való visszaútjuk könnyebbséget okozott a politika számára. Visszatérésük a már fent említett módon zajlott le 1949–1950-ben, és többé-kevésbé egy kort is lezárta. Ezek után a magyarországi felvidéki származású egyetemisták addigi sajátos és viszonylag nagy méretű közössége megszűnt, az itt maradtak befolyása és szerepe pedig erősen lecsökkent.

Jegyzetek

1. Tóth László: Köz - művelődés - történet. In Tóth László–Filep Tamás (szerk.): *A (cseh)-szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*. 2. köt. Budapest, Ister, 1998, 235. p. Valamint Vadkerty Katalin: *A kitelepítéstől a reszlovakizációig*. Pozsony, Kalligram, 2001, 213. p. Vadkerty a menekültek számát 38 458 főben adja meg.
2. Uo. 42–44. p. A magyar Külügyminisztérium élénken figyelte és dokumentálta a felvidéki magyarokkal történeteket, és az ország lehetőségeihez képest igyekezett politikai úton fellépni a rendkívül súlyos elnyomás ellen (Magyar Országos Levéltár [a továbbiakban: MOL] XIX-J-1-k-1945-64-Csehszlovákia).
3. MOL XIX-C-1-j-1. tétel-64218-1948. A menekültek ellátását és gondozását a Népjóléti Minisztérium és a Népgondozó Hivatal intézte, magyarországi tevékenységüket legfelsőbb szinten a Belügyminisztérium felügyelte. A későbbi áttelepítettek nem számítottak menekültnek.
4. *Szociális Szakszolgálat*. A magyar Népjóléti Minisztérium I/1. Általános Szociális Igazgatási Osztályának 1. számú körlevele, 1947. 1946 második felétől a magyar Áttelepítési Kormánybiztosság is feladatai közé vette a menekültkérdés intézését. Több más hatósággal hangolták össze tevékenységüket, és adatgyűjtést is végeztek. 1947 tavaszáig kb. 23 000 főnyi menekültet írtak össze, azonban a köztük lévő diákkorúakról nem készült külön kimutatás (XIX-A-15-a-47. tétel).
5. MOL XIX-I-1-e-40-2. tétel-107681-1947.
6. MOL XIX-C-1-j-1. tétel-62307-1948.
7. A VKM III. Nevelési és a X. Külföldi Kulturális Kapcsolatok ügyosztálya végezte a teendőket. A korabeli jellemzés szerint: „A menekültek ügyeit intéző dr. Krammer [Jenő – K. Cs.] és Drien Károly nehéz feladatukat komoly lelkiismeretességgel, hozzáértéssel és szívük vérével intézik”(MOL XIX-I-1-v-1-a tétel-10-1947.).
8. MOL XIX-I-1-j-4. tétel-52555-1945.
9. Uo.
10. *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 24. – 1945. november 15.* Szerk.: Szűcs László. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1997, 432. p.
11. MOL XIX-I-1-e-40-2. tétel-26292-1947.
12. MOL XIX-I-1-s-11. tétel-964-1947. A Dánia által felajánlott segélyakcióból a felvidéki diákok is részesültek. Ennek 1947 májusában történt befejezése után az UNRRA-támogatás (United Nations Relief and Rehabilitation Administration – Egyesült Nemzetek Segélyezési és Helyreállítási Hivatala) nyújtott segítséget.
13. Erről részletesen lásd Keresztes Csaba: A Magyarországon tanuló csehszlovákiai magyar nemzetiségű diákok hazatérése otthonaikba 1949–1951 között. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 9. évf. (2007) 3. sz. 113–123. p. Ebben a két évben több jegyzék is készült a kiutazó diákokról, változó adatokkal (619-913 fő között). Az 1949. júliusi 691 főnyi kiutazni szándékozó statisztikai adatai a következők: a 691 fő közül 99 (14,3 %) volt általános iskolai tanuló, 257 (37,2 %) közép- és szakiskolai, 57 (8,24 %) főiskolai hallgató, 177 (25,6 %) egyetemi, és ezeken kívül volt 22 (3,2%) tanonciskolai tanuló, 72 (10,4 %) tanítóképzős és 7 (1 %) óvónőképzős növendék is.
14. MOL XIX-A-15-a-47. tétel.
15. *Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1946. február 5. – 1946. november 12.* Szerk.: Szűcs László. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2003. 657–658. p.
16. MOL XIX-I-15-43-2. tétel-1948.
17. Uo.
18. MOL XIX-I-1-e-2-1. tétel-147877-1947.

19. MOL XIX-I-1-e-2-1. tétel-253532-1948.
20. MOL XIX-I-15-43-2. tétel-1948.
21. MOL XIX-I-15-43-2. tétel-1948.
22. Uo.
23. MOL XIX-I-1-e-2-1. tétel-253022-1948.
24. MOL XIX-I-1-e-2-1. tétel-253532-1948.
25. MOL XIX-I-1-j-43-2. tétel-46581-1948. Így például tizenhárom gyermek a közeli mosonmagyaróvári Állami Polgári Leányiskolában tette le szükséges vizsgáit.
26. MOL XIX-I-15-1071-Ra-1949.
27. MOL XIX-I-1-v-2585-1949.
28. MOL XIX-I-1-j-42-3. tétel-1946.
29. MOL XIX-I-1-e-42-2. tétel-127534-1947. „Tekintve, hogy a már negyedik éve a magyar nyelvű művelődésből kizárt, a legkülönbözőbb üldöztetésnek kitett szlovákiai magyar ifjúság még mindég elég nagy számban jelenik meg itt, hogy tanulmányait valahogy folytathassa, égetően szükséges lenne egy átmeneti szállás biztosítása, ahol ezek a fiatalok végleges elhelyezésükig tartózkodhatnak” – írták 1947-ben.
30. MOL XIX-I-1-v-7. tétel-6-1947. Az 1947. májusi jelentés szerint 217 menekült középiskolai tanulót részesítettek így segélyben.
31. MOL XIX-I-1-j-41-3. tétel-1946.
32. MOL XIX-I-1-j-4. tétel-68964-1945.
33. MOL XIX-I-1-j-4. tétel-1945.
34. MOL XIX-I-1-j-42-3. tétel-13741-1946. A Sárospataki Református Gimnázium feljegyezte, hogy több felvidéki tanulójuk 1945 novemberében hazatért, de tavaszra őket is visszavárják.
35. MOL XIX-I-1-j-42-3. tétel-77066-1946. E jelentés szavai különösen vonatkoztak a szülőhelyükről elszakított középiskolás diákokra, akik közül az akkori adatok szerint 200 fő kapott teljes ellátást és iskoláztatást.
36. MOL XIX-I-1-j-42-3. tétel-21021-1946. Miskolcra két kassai leánymenekült szükségla-
kásban történt elhelyezéséről ezt jelentették: „Intézetünk internátusában még most is orosz katonák vannak, így nem fogadhatjuk be őket” (uo. 26922-1946).
37. MOL XIX-I-1-j-42-3. tétel-74296-1946. Ezzel összefügg az 1946 első felében fellépő, nagy gondot okozó hiperinfláció, amely az alapteret is elérte. Megtörtént az is, hogy egy kiutalt 70 milliót segélyt a tankerületi főigazgató már nem is tudott postázni – az időközben 3000 millióra (!) nőtt postaköltség miatt.
38. MOL XIX-I-1-j-42-3. tétel-77066-1946.
39. *Magyar Közlöny*, 1946. augusztus 14., 184. sz. Ezt a rendeletet a 91314/1946. számú új rendelet érdemben nem módosította.
40. MOL XIX-I-1-j-42-3. tétel-91304-1946. Ezzel a rendelettel hatályon kívül helyezték a 68964/1946 és a 77066/1946. számú rendeleteket. A továbbiakban a segélyek megadása egyedi kérelmek alapján történt.
41. MOL XIX-I-1-e-40-2. tétel-56429-1947.
42. MOL XIX-I-1-e-40-2. tétel-122905-1946. A jelentések a XIX-I-1-f-51-3. tétel-138746-1947. szám alatt.
43. MOL XIX-I-1-j-28-3. tétel-84111-1946, illetve 30-3. tétel-110159-1946.
44. MOL XIX-I-1-j-30-3. tétel-119069-1946. Teljes körű szabályozás 1948-ban született.
45. MOL XIX-I-1-e-40-2. tétel-51595-1947.
46. MOL XIX-I-1-j-42-3. tétel-69582-1946.
47. MOL XIX-I-1-j-42-3. tétel-48021-1948. A kimutatások szerint 266 felvidéki tanulót részesítettek rendszeres havi támogatásban (általában fejenként havi száz forintban).
48. Uo. A szarvasi Tessedik Sámuel Népi Kollégiumban például négy felvidéki diák tanult. Az intézmény 1947 őszén nehéz anyagi helyzetbe került, és jelentésük szerint a felvidéki támogatottaknak nem tudtak pénzt kiutalni, „mivel az alkalmazottaknak folyósítottunk

az összegekből előlegeket [...] és december elején már 6000 forint volt az adósságunk. Különben a felvidéki tanulók maguk ajánlották fel a nekik küldött segélyek előlegezését a kollégiumi alkalmazottak részére. Amint a VKM folyósította visszamenőleg az alkalmazottak fizetését, felvidéki tanulóinkra nagyobb gondot fordíthattunk és megvehettük a legszükségesebb ruházati felszereléseket, hiszen valamennyien nagyon rosszul álltak e tekintetben” (MOL XIX-I-1-j-42-3. tétel-48866-1948).

49. MOL XIX-I-1-j-42-3. tétel-42947-1948.
50. MOL XIX-J-1-k-1945-64-Csehszlovákia-3083-1946.
51. MOL XIX-I-1-j-41-3. tétel-1946.
52. Arató Endre: *A csehszlovákiai magyarok történetének áttekintése és mai helyzete*. Budapest, Művelődésügyi Minisztérium–Kulturális Külkereskedelmi Tanács, 1969, 24. p.
53. Uo.
54. MOL XIX-I-1-e-41-1. tétel-63065-1947.
55. MOL XIX-I-1-e-41-2. tétel-40433-1947.
56. MOL XIX-I-1-j-4. tétel-4413-1945. A Teleki-féle volt a jelentősebb, ezt Felvidéki Diákotthonnak is hívták.
57. Uo., illetve: MOL XIX-I-1-h-44. tétel-20195-1945, illetve XIX-I-1-j-41-3. tétel-11585-1946. Az Üllői út 51. szám alatt kialakított állami kollégium 500 fő befogadására volt képes.
58. MOL XIX-I-1-v-1-a tétel-4-1947.
59. MOL XIX-I-1-j-4. tétel-52555-1945. Több szálláshelyen is igyekezett a tárca férőhelyeket kialakítani, például a budapesti Áldás utcai elemi iskolában.
60. MOL XIX-I-1-e-10-1 tétel-82696-1945, valamint XIX-I-1-j-4. tétel-80538-1945. A visszautazást a Belügyminisztérium intézte a csehszlovák hatóságoknál, igen nehézkes-ellenséges környezetben.
61. MOL XIX-I-1-j-41-2. tétel-11970-1947.
62. MOL XIX-I-1-j-42-3. tétel-48866-1948.
63. MOL XIX-I-1-j-4. tétel-30444-1945.
64. Erről a VKM 89855/1945. számú rendelete intézkedett.
65. MOL XIX-I-1-j-41-3. tétel-1946.
66. MOL XIX-I-1-j-4. tétel-68965-1945.
67. Uo. Gyakori a vizsga- és a laboratóriumi használati díj megtérítése is, valamint a karácsonyi segély bevezetése. Kiemelendő, hogy kimondottan a menekültekre gondolva 1946 és 1948 között több alkalommal is cipősegélyben részesítették az arra legjobban rászorultakat (lásd MOL XIX-I-1-j-40-2. tétel-1947).
68. MOL XIX-I-1-j-41-3. tétel-1946.
69. MOL XIX-I-1-h-80-3. tétel-90300-1946, valamint: *Magyar Közlöny*, 1946. augusztus 14., 184. szám. Ezt a rendeletet a 94525/1946. és a 7000/1946. számú rendeletek módosították szociális vonatkozásban, azonban a menekült tanulók különleges viszonyai ezekbe sem kerültek be.
70. MOL XIX-I-1-j-41-3. tétel-97358-1946.
71. Uo. Bár kidolgozták az iroda szervezeti felépítését és működési elveit is, az iroda nem jött létre, hanem a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége (a továbbiakban: MEFESZ) keretén belül alakult meg egy Menekültügyi Főosztály. A szálláskérdés megoldására a Szent László Laktanyában elhelyezett állami kollégium bővítését vették konkrét tervbe, amely egyébként meg is valósult: ott több száz menekült hallgató nyert elhelyezést.
72. Uo. Ezen iratban „ezer fiatalember létkérdésé”-t említették.
73. MOL XIX-J-1-k-1945-64-Csehszlovákia-16/b-2729-1946. A szövetségnek igen jó értesülései voltak a magyarországi menekült egyetemisták helyzetéről, így pl. a Mária Terézia Laktanya kollégiummá alakításáról is.
74. MOL XIX-I-1-j-41-3. tétel-97346-1946, valamint XIX-I-1-h-80-3. tétel-99029-1946, és 125788-1946.

75. MOL XIX-I-1-j-41-3. tétel-1946. 1947 őszén az iparügyi tárcát kérték meg kimondottan a Csehszlovákiából menekült, „otthonról semmiféle támogatásban nem részesülő” iparis-kolai tanulók internátusi tartásdíja kiutalására.
76. MOL XIX-I-1-j-41-3. tétel-107812-1946. Személyi adataik összeírását a Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság is kérte.
77. MOL XIX-I-1-j-41-3. tétel-103403 és a 107812-1946.
78. MOL XIX-I-1-s-11. tétel-5818-1946.
79. MOL XIX-I-1-j-41-3. tétel-121951-1946.
80. MOL XIX-I-1-h-80-3. tétel-101690-1946.
81. Arató: i.m. 25. p., valamint MOL XIX-I-1-e-41-2. tétel-40433-1947, és XIX-I-1-s-13. tétel-1083-1947.
82. MOL XIX-I-1-e-151-2. tétel-34897-1947.
83. Uo.
84. MOL XIX-I-1-j-4. tétel-25537-1947, illetve 35052/1947.
85. MOL XIX-I-1-j-41-2. tétel-85520-1947.
86. MOL XIX-I-1-j-41-3. tétel-73808-1947.
87. MOL XIX-I-1-j-41-3. tétel-49479-1948. A Teleki Pál Diákotthon Felvidéki Tagozata Rákóczi-ra változtatta a nevét, és fiúkból álló része 1948 márciusában az Andrássy út 47. szám alól átköltözött a Szabó József utca 14/c szám alá. Eredeti helyén a Leánykollégium működött tovább. A pontos adatot nem adó kollégiumok miatt ekkor kimutathatóan 253 fő származott Csehszlovákia területéről.
88. MOL XIX-I-1-h-82-3-6. tétel-118237-1946.
89. MOL XIX-I-1-e-154-3. tétel-173506-1947.
90. MOL XIX-I-1-s-3-3. tétel-15052-1948.

CSABA KERESZTES

THE STUDIES OF THE REFUGEE HUNGARIAN STUDENTS FROM THE UPPER HUNGARY BETWEEN 1945–1949

From the end of the Second World War from the territories of the newly established Czechoslovakia belonging formerly to Hungary, persons of Hungarian nationality escaped to the territory of Hungary.

Due to the right-depriving arrangements and pursuing politics of the Czechoslovak state they could imagine their life only in the territory of the Hungarian state. Between the more than one thousand refugees there were a lot students who in their original place of living being in the territory of the Czechoslovak state could not attend schools due to their Hungarian nationality.

The Hungarian national authorities were to organize extensive education for these young people of different ages. For the young-age children schools were ensured in places, where their parents settled, while for the poorest ones colleges were established. Secondary school students were sent to dormitories, and/or were supported through their studies. For university students colleges were arranged and were granted financial support through years. At the same time they received increased attention during their studies in order to be successful. To the anti-Hungarian arrangements of the Czechoslovak authorities the attention was drawn on national level.

Their studies of the students to the East-Slovakian Communistic takeover in 1948/1949 were helped and insured. Their majority in 1949 and in 1950 could return home in adventurous conditions to their Czechoslovak homes.